

С.О. Черенко, Л.Я. Манів, М.В. Погребна

ДУ «Національний інститут фтизіатрії і пульмонології
імені Ф.Г. Яновського НАМН України», Київ

Застосування моксифлоксацину в модифікованому стандартному режимі хіміотерапії при лікуванні хворих із новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В та/або С

Мета роботи — вивчення ефективності і переносності модифікованого стандартного режиму хіміотерапії за першою категорією із застосуванням моксифлоксацину замість піразинаміду при лікуванні хворих із новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В та/або С.

Матеріали та методи. Контрольоване рандомізоване проспективне дослідження включало 30 хворих з легеневою формою ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ із позитивним мазком харкотиння з новими випадками туберкульозу із супутніми вірусними гепатитами В та/або С. Рандомізовано за методом випадкових чисел хворі були розподілені на групи порівняння по 30 осіб. У хворих основної групи застосовували модифікований режим хіміотерапії, за яким у інтенсивну фазу включали моксифлоксацин — 2HRMfxE4HR, у хворих групи порівняння — стандартний — 2HREZ4HR.

Хворі в групах порівняння не відрізнялися за формою захворювання і ступенем імунодефіциту — з однаковою частотою визначали деструктивний процес (відповідно у 46,7 та у 50,0 хворих), однаково переважала інфільтративна форма (відповідно у 60,0 і 53,3 % хворих), у решти пацієнтів була дисемінована форма туберкульозу ($p > 0,05$). АРТ в інтенсивну фазу хіміотерапії отримували 17 (56,7 %) і 15 (50 %) хворих ($p > 0,05$).

Результати та обговорення. Внаслідок застосування модифікованого режиму хіміотерапії ефективність лікування після завершення інтенсивної фази хіміотерапії виявилася вірогідно вищою за частотою припинення бактеріовиділення — 73,3 і 46,7 % ($p < 0,05$), зникнення клінічних симптомів і розсмоктування інфільтративних змін у легенях — 80,0 і 50,0 % ($p < 0,05$), ніж за стандартного лікування за першою клінічною категорією. Частота визначення побічних реакцій від протитуберкульозних і антиретровірусних препаратів була вірогідно нижчою — 30,0 і 56,7 % ($p < 0,05$), зокрема тяжких, які вимагали відміни протитуберкульозної і антиретровірусної терапії — 3,3 і 30,0 %.

Висновки. Включення моксифлоксацину замість піразинаміду в режим хіміотерапії для першої категорії у хворих із ко-інфекцією туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В та/або С дає змогу досягти підвищення частоти припинення бактеріовиділення на момент завершення інтенсивної фази хіміотерапії на 36,3 %, знизити частоту гепатотоксичних побічних реакцій на 47,1 % та зменшити тяжкість їхніх виявів, що забезпечує безперервне лікування.

Ключові слова

Нові випадки ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ, вірусні гепатити В і С, протитуберкульозна хіміотерапія, моксифлоксацин, гепатотоксичні побічні реакції.

Поширення епідемії ВІЛ-інфекції вплинуло на перебіг епідемії туберкульозу. На фоні

стабілізації та поліпшення епідеміологічної ситуації щодо туберкульозу через збільшення кількості людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, спостерігається щорічне збільшення захворюваності на ко-інфекцію туберкульоз/ВІЛ. Від 2000 р. вона

зросла в 45,9 разу і становила в 2013 р. 10,4 на 100 тис. населення. За даними ВООЗ, у країнах з високим тягарем туберкульозу та ВІЛ-інфекції, до яких також належить Україна, питома вага ко-інфекції серед нових випадків туберкульозу становить 15 % та більше [12]. В Україні туберкульоз є основною причиною смерті ВІЛ-інфікованих через несвоєчасне діагностування хвороби та низьку ефективність лікування внаслідок імунодефіциту.

Одним із важливих чинників неефективності хіміотерапії є побічні реакції на протитуберкульозні та антиретровірусні препарати, частота яких помітно збільшується у хворих з вірусними гепатитами В і С [2]. За даними вітчизняної та зарубіжної літератури, питання побічних реакцій гостро стоїть у всьому світі через очевидний вагомий негативний вплив на наслідки лікування хворих [13]. Більшість протитуберкульозних препаратів першого ряду мають гепатотоксичну дію (ізоніазид, рифампіцин та піразинамід), і водночас вони є найефективнішими, які забезпечують бактерицидну дію щодо МБТ. Тому вилучення цих препаратів або одного з них з режиму хіміотерапії через тяжкі гепатотоксичні реакції — велика втрата для ефективного лікування. Заміна цих препаратів на негепатотоксичний режим (етамбутол + стрептоміцин) призводить до подовження основного курсу хіміотерапії в 3 рази (до 18 міс), що негативно впливає на прихильність до лікування та в багатьох випадках не забезпечує виліковування [8].

Найбільше побічних реакцій спостерігали у ВІЛ-інфікованих від піразинаміду та рифампіцину [5, 11]. Американське торакальне товариство прийняло двомісячний режим хіміопрофілактики із введенням рифампіцину та піразинаміду для лікування латентної туберкульозної інфекції. Британське торакальне товариство запропонувало альтернативний скорочений курс лікування латентної туберкульозної інфекції — застосування комбінації ізоніазиду та рифампіцину протягом 3 міс. Досвід профілактичного лікування ВІЛ-інфікованих з носінням вірусних гепатитів В і С засвідчив велику кількість тяжких побічних гепатотоксичних реакцій (навіть з летальними наслідками) від піразинаміду [3, 7].

До гепатотоксичних реакцій схильні хворі на туберкульоз, які мають вірусні гепатити В та С, мали гепатит у анамнезі, зловживають алкоголем, та вагітні [5]. У них, згідно з клінічним протоколом надання медичної допомоги хворим на туберкульоз, проводять регулярний моніторинг ферментів печінки (АЛТ, білірубину) з метою своєчасної діагностики гепатотоксичних реакцій та їхньої корекції. У більшості випадків проти-

туберкульозне лікування відмінюють до нормалізації біохімічних показників, а потім поступово відновлюють. Така тактика виправдовує себе стосовно запобігання тяжким медикаментозним гепатитам, які можуть мати летальний наслідок, але є хибною щодо лікування туберкульозу, коли через перерви в терапії розвивається резистентність збудника до основних протитуберкульозних препаратів [1].

У зв'язку з цим є доцільною профілактика розвитку гепатотоксичних реакцій в осіб з високим ризиком. Можна виділити два шляхи профілактики тяжких побічних реакцій: вилучення з режиму хіміотерапії препаратів, які зумовлюють тяжкі гепатотоксичні реакції (піразинамід, рифампіцину), та застосування з профілактичною метою гепатотропних препаратів [6]. Перспективним щодо підвищення ефективності та переносності протитуберкульозної хіміотерапії є введення в режими хіміотерапії замість піразинаміду фторхінолонів III—IV генерації, які мають високу бактерицидну активність стосовно МБТ і не справляють гепатотоксичного впливу [4, 9].

Мета роботи — вивчення ефективності і переносності удосконаленого режиму хіміотерапії із застосуванням моксифлоксацину замість піразинаміду в комплексі лікування хворих із новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ із супутнім вірусним гепатитом В та/або С.

Матеріали та методи

Ефективність удосконаленого режиму хіміотерапії вивчено в контрольованому проспективному дослідженні, в якому брали участь 60 хворих з легеневою формою ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ із позитивним мазком харкотиння з новими випадками туберкульозу із супутніми вірусними гепатитами В та/або С.

Інтенсивну фазу хіміотерапії проводили із застосуванням ізоніазиду (H) по 5 мг/кг, рифампіцину (R) по 10 мг/кг, моксифлоксацину (Mfx) по 7,5 мг/кг, або піразинаміду (Z) по 20 мг/кг, або етамбутолу (E) по 15 мг/кг. Рандомізовано методом випадкових чисел хворих розподілено на групи порівняння по 30 осіб. Хворим основної групи призначали удосконалений режим хіміотерапії (в інтенсивну фазу — моксифлоксацин — 2HREMfx4HR), пацієнтам з групи — стандартний для першої категорії режим хіміотерапії (піразинамід — 2HREZ4HR).

Хворі в групах порівняння не відрізнялися за статтю. В усіх групах значно переважали чоловіки — відповідно 70,0 і 63,3 % ($p > 0,05$). Середній вік хворих становив відповідно $(32,4 \pm 2,3)$ і $(33,6 \pm 1,5)$ року ($p > 0,05$), переважали особи віком від 18 до 40 років. За характером туберку-

Таблиця 1. Функціональний стан системи печінки на початку лікування у хворих з новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ та супутніми вірусними гепатитами В і/або С

Показник	Основна група		Контрольна група	
	Абс.	%	Абс.	%
Підвищення рівня АЛТ/АСТ понад 40 од.	14	45,7	15	50,0
Підвищення рівня білірубіну понад 20 ммоль/л	11	36,7	10	33,3
Підвищення рівня АЛТ/АСТ і білірубіну	12	40,0	10	33,3
Підвищення рівня лужної фосфатази (ЛФ) понад 300 од./л	13	43,3	12	40,0
Підвищення рівня γ -ГТП понад 50 од./л	28	93,3	26	86,7
Зниження рівня альбуміну < 3,5 мг/моль	3	10,0	1	3,3
УЗД-ознаки ураження печінки	18	60,0	16	53,3

льозного процесу також не було міжгрупової різниці — з однаковою частотою визначали деструктивний процес (відповідно у 46,7 та у 50,0 %), переважала інфільтративна форма (відповідно у 60,0 і 53,3 % хворих), у решти пацієнтів була дисемінована форма туберкульозу ($p > 0,05$). У 25 хворих основної і 28 контрольної груп був виразний імунodefіцит — кількість CD4⁺-лімфоцитів < 200 клітин/мкл. АРТ в інтенсивну фазу хіміотерапії отримували 17 (56,7 %) і 15 (50 %) хворих ($p > 0,05$).

Результати лікування оцінювали на момент завершення інтенсивної фази хіміотерапії (через 2 міс) за такими показниками: частота припинення бактеріовиділення, розсмоктування інфільтративних змін у легенях, динаміка клініко-лабораторних симптомів, частота гепатотоксичних побічних реакцій.

Усіх пацієнтів обстежено до початку та протягом інтенсивної фази протитуберкульозної хіміотерапії (раз на місяць і за показаннями в разі появи симптомів гепатотоксичних реакцій). Проводили біохімічне дослідження крові з визначенням таких показників: аланінамінотрансферази і аспаргатамінотрансферази (АЛТ/АСТ), білірубіну, γ -глутамілтранспептидази (ГГТ), лужної фосфатази (ЛФ)), альбуміну. Ультразвукове дослідження (УЗД) печінки проводили за допомогою апарата TOSHIBA XAR-310.

Гепатотоксичними вважали такі реакції, коли в процесі лікування рівень АЛТ збільшувався як мінімум удвічі [10]. Тяжкими побічними реакціями вважали такі, які виявлялися клінічними симптомами (нудота, блювання, втрата апетиту, слабкість, жовтяниця), підвищенням рівня АЛТ у понад 5 разів, збільшенням вмісту прямого і загального білірубіну, що вимагало відміни режиму хіміотерапії та АРТ [10].

Оцінку вірогідності різниці середньоарифметичних групових значень показників визначали за параметричними та непараметричними мето-

дами варіаційної й рангової статистики із застосуванням t-критерію Стьюдента—Фішера, U-критерію Уїлкоксона—Манна—Уїтні. За рівень вірогідності приймали p менше 0,05.

Роботу виконано за кошти державного бюджету.

Результати та обговорення

Функціональні показники системи печінки були змінені майже у половини хворих як основної, так і контрольної груп, і виявлялися певними порушеннями: підвищенням показників ферментів цитолізу (АЛТ/АСТ), загального білірубіну (прямого і непрямого), ферментів холестази (ГГТ і ЛФ), зниженням рівня альбуміну. Ультразвукові ознаки ураження печінки: гепатомегалія, зниження або підвищення ехогенності паренхіми та параметрів порталного кровоплину (табл. 1).

На початку лікування найчастіше виявляли підвищення рівня γ -ГТП, АЛТ. УЗД-ознаки ураження печінки були у більшості хворих. Міжгрупової різниці за частотою та ступенем ураження печінки не виявлено.

Ефективність та переносність лікування на кінець інтенсивної фази хіміотерапії наведено у табл. 2.

Отже, внаслідок застосування удосконаленого режиму хіміотерапії ефективність лікування виявилася вірогідно вищою за частотою припинення бактеріовиділення, зникненням клініко-лабораторних симптомів захворювання, розсмоктуванням інфільтративних змін у легенях, ніж у разі використання стандартного режиму хіміотерапії. Частота визначення гепатотоксичних реакцій, зокрема і тяжких, які призвели до відміни протитуберкульозних препаратів, вірогідно нижча ($p < 0,05$). Гепатотоксичні побічні реакції виникали в будь-який період інтенсивної фази від 1 до 4 тиж. Негативні наслідки лікування (збільшення) були у вірогідно меншій кіль-

Таблиця 2. Ефективність та переносність хіміотерапії у хворих з новими випадками ко-інфекції туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В та/або С на кінець інтенсивної фази хіміотерапії (через 2 міс)

Показник	Основна група (n = 30)		Контрольна група (n = 30)	
	Абс.	%	Абс.	%
Частота припинення бактеріовиділення	22	73,3*	14	46,7
Інфільтративні зміни в легенях	Зникнення	22	14	46,7
	Зменшення	5	6	20,0
	Збільшення	1	9	30,0
	Без змін	2	1	3,3
Клініко-лабораторні симптоми	Зникнення	24	15	50,0
	Зменшення	3	3	10,0
	Збільшення	1	9	30,0
	Без змін	0	1	3,3
Гепатотоксичні реакції від протитуберкульозних та антиретровірусних препаратів	9	30,0*	16	56,7
Тяжкі гепатотоксичні побічні реакції, які призвели до відміни протитуберкульозної хіміотерапії і АРТ	1	3,3*	9	30,0

Примітка. * Міжгрупове значення показника вірогідно відрізняється ($p < 0,05$).

кості хворих у разі застосування удосконаленого режиму хіміотерапії. Так, у 30 % хворих контрольної групи збільшилися інфільтративні зміни в легенях протягом інтенсивної фази, на відміну від 3,3 % основної ($p < 0,05$).

Ефективність лікування підвищилася за рахунок протитуберкульозної хіміотерапії внаслідок тяжких гепатотоксичних реакцій. У контрольній групі середній термін перерваного лікування становив ($16 \pm 2,1$) доби, коли лікували токсичний гепатит до зниження рівнів АЛТ і білірубину.

Висновки

Застосування модифікованого режиму хіміотерапії із введенням моксифлоксацину замість піразинаміду для першої категорії у хворих із ко-інфекцією туберкульоз/ВІЛ із супутніми вірусними гепатитами В та/або С дає змогу досягти підвищення частоти припинення бактеріовиділення на момент завершення інтенсивної фази хіміотерапії на 36,3 %, знизити частоту гепатотоксичних побічних реакцій на 47,1 % та зменшити тяжкість їхніх виявів, що забезпечує безперервне лікування.

Список літератури

1. Зими́на В.Н. и др. Лечение туберкулеза у больных ВИЧ-инфекцией // Туберкулез и болезни легких.— 2011.— № 11.— С. 3–9.
2. Петренко В.І. Сучасний погляд на проблему поєднаної потрійної інфекції: туберкульозу, ВІЛ/СНІДу, гепатитів В і С // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція.— 2012.— № 4 (11).— С. 5–11.
3. Blanc F, Havlirssy D.V. et al. Treatment strategies for HIV-infected patients with tuberculosis: ongoing and planned clinical trials // J. Infect. Dis.— 2007.— Vol. 196.— P. 48.
4. Di Perria, G. Moxifloxacin for the treatment of HIV-associated tuberculosis in patients with contraindications or intolerance to rifamycins: case report // J. Infect.— 2008.— Vol. 57, N 1— P. 78–81.
5. Hoffmann C.J. et al. Hepatotoxicity in an African antiretroviral therapy cohort: the effect of tuberculosis and hepatitis B // AIDS.— 2007.— Vol. 21.— P. 1301–1308.
6. Khan F.A. et al. An Updated Systematic Review and Meta-analysis on the Treatment of Active Tuberculosis in Patients With HIV Infection // Clin. Infect. Dis.— 2012.— Vol. 55, N 8.— P. 45.
7. Lima M.F., Melo H.R. Hepatotoxicity induced by antituberculosis drugs among patients coinfecting with HIV and tuberculosis // Cadernos de Saude Publica.— 2012.— Vol. 28, N 4.— P. 698–708.
8. Orofino R.D. et al. Predictors of tuberculosis treatment outcomes // Bras. Pneumol.— 2012.— Vol. 38, № 1.— P. 88–97.
9. Rodrigues J.C. et al. In vitro activity of moxifloxacin, gatifloxacin, linezolid against Mycobacterium tuberculosis // Int. J. Antimicrob. Agents.— 2002.— Vol. 20, N 6.— P. 464–467.
10. Saukkonen J.J. et al. An official ATS statement: hepatotoxicity antituberculosis therapy // Am. J. Respir. Crit. Care Med.— 2006.— Vol. 174.— P. 935–952.
11. Ungo J.R. et al. Antituberculosis drug-induced hepatotoxicity. The role of hepatitis C virus and the human immunodeficiency virus // Am. J. Respir. Crit. Care Med.— 2002.— Vol. 157.— P. 1871–1876.
12. World Health Organization. Global tuberculosis report 2013 // WHO: Geneva, 2013.— 216 p.
13. Yee D. et al. Incidence of serious side effects from first-line antituberculosis drugs among patients treated for active tuberculosis // Am. J. Respir. Crit. Care Med.— 2003.— Vol. 167.— P. 1472–1477.

С.А. Черенко, Л.Я. Манів, М.В. Погребная

ГУ «Национальный институт фтизиатрии и пульмонологии имени Ф.Г. Яновского НАМН Украины», Киев

Применение моксифлоксацина в модифицированном стандартном режиме химиотерапии при лечении больных с новыми случаями ко-инфекции туберкулез/ВИЧ с сопутствующими вирусными гепатитами В и/или С

Цель работы — изучение эффективности и переносимости модифицированного стандартного режима химиотерапии по первой категории с применением моксифлоксацина вместо пиразинамида при лечении больных с новыми случаями ко-инфекции туберкулез/ВИЧ с сопутствующими вирусными гепатитами В и/или С.

Материалы и методы. Контролируемое рандомизированное проспективное исследование включало 30 больных с легочной формой ко-инфекции туберкулез/ВИЧ с положительным мазком мокроты с новыми случаями туберкулеза и сопутствующими вирусными гепатитами В и/или С. Рандомизированно методом случайных чисел больные были распределены на группы сравнения по 30 человек. У больных основной группы применяли модифицированный режим химиотерапии, который в интенсивную фазу включал моксифлоксацин — 2HRMfxE4HR, у больных группы сравнения — стандартный — 2HREZ4HR.

Больные в группах сравнения не отличались по форме заболевания и степени иммунодефицита — с одинаковой частотой определяли деструктивный процесс (соответственно у 46,7 и у 50,0 больных), равно преобладала инфильтративная форма (соответственно у 60,0 и 53,3 % больных), у остальных пациентов была диссеминированная форма туберкулеза ($p > 0,05$). АРТ в интенсивную фазу химиотерапии получали 17 (56,7 %) и 15 (50 %) больных ($p > 0,05$).

Результаты и обсуждение. В результате применения модифицированного режима химиотерапии эффективность лечения после завершения интенсивной фазы химиотерапии оказалась достоверно выше по частоте прекращения бактериовыделения — 73,3 и 46,7 % ($p < 0,05$), исчезновения клинических симптомов и рассасывания инфильтративных изменений в легких — 80,0 и 50,0 % ($p < 0,05$), чем при стандартном лечении за первой клинической категорией. Частота возникновения побочных реакций от противотуберкулезных и антиретровирусных препаратов была достоверно ниже — 30,0 и 56,7 % ($p < 0,05$), в том числе тяжелых, которые требовали отмены противотуберкулезной и антиретровирусной терапии — 3,3 и 30,0 %.

Выводы. Включение моксифлоксацина вместо пиразинамида в режим химиотерапии для первой категории больных с ко-инфекцией туберкулез/ВИЧ с сопутствующими вирусными гепатитами В и/или С позволяет добиться повышения частоты прекращения бактериовыделения на момент завершения интенсивной фазы химиотерапии на 36,3 %, снизить частоту гепатотоксических побочных реакций на 47,1 % и уменьшить тяжесть их проявлений, что обеспечивает непрерывное лечение.

Ключевые слова: новые случаи ко-инфекции туберкулез/ВИЧ, вирусные гепатиты В и С, противотуберкулезная химиотерапия, моксифлоксацин, гепатотоксические побочные реакции.

S.O. Cherenko, L.Ya. Maniv, M.V. Pogrebna

SI «National Institute of Phthisiology and Pulmonology named after F.G. Yanovsky of NAMS of Ukraine», Kyiv, Ukraine

Application of moxifloxacin in modified standard chemotherapy regimen in patients with new cases of co-infection tuberculosis/HIV with concomitant hepatitis B and/or C

Objective — the study of the efficacy and tolerability of a modified standard chemotherapy regimen for Category 1 using moxifloxacin instead of pyrazinamide for treatment of patients with new cases of co-infection of TB/HIV with concomitant hepatitis B and/or C.

Materials and methods. Controlled randomized prospective study included 30 patients with new cases smear positive pulmonary tuberculosis co-infected HIV with concomitant hepatitis B and/or C. Randomized method of random numbers, patients were assigned to the comparison group to 30 people. In

the study group used a modified chemotherapy regimen, which included intensive phase of moxifloxacin – 2HRMfxE4HR, in the comparison group – the standard regimen – 2HREZ4HR.

The patients in the comparison groups did not differ in form and severity of immunodeficiency – with the same frequency determined by the destructive process (respectively in 46.7 and 50.0 % of patients), dominated the infiltrative form (respectively in 60.0 and 53.3 % of patients), the remaining patients had disseminated form of tuberculosis, $p > 0.05$. ART in the intensive phase of chemotherapy received 17 (56.7 %) and 15 (50 %) patients, $p > 0.05$.

Results and discussion. As a result of the modified chemotherapy regimen effectiveness of treatment after completion of the intensive phase of chemotherapy was significantly higher – sputum conversion – 73.3 versus 46.7 % ($p < 0.05$), the disappearance of clinical symptoms and resorption infiltrative changes in the lungs – 80.0 vs 50.0 % ($p < 0.05$), than in the standard treatment for 1 clinical category. The incidence of adverse reactions of anti-TB and antiretroviral drugs was significantly lower – 30.0 versus 56.7 % ($p < 0.05$), including severe, which demanded the withdrawal the anti-TB and antiretroviral therapy – 3.3 % versus 30.0 %.

Conclusions. The inclusion of moxifloxacin instead of pyrazinamide in the standard chemotherapy regimen in patients with co-infection TB/HIV with concomitant hepatitis B and/or C allows to increase the frequency of smear conversion at the end of intensive phase of chemotherapy on 36.3 %, reduce the incidence of hepatotoxic adverse reactions on 47.1 % and reduce the severity of their manifestations, which ensures continuous treatment.

Key words: new cases of co-infection of TB/HIV, viral hepatitis B and C, TB chemotherapy, moxifloxacin, hepatotoxic side effects.

Контактна інформація:

Черенько Світлана Олександрівна, д. мед. н., проф., зав. відділення фтизіатрії
03680, м. Київ, вул. Амосова, 10
Тел. (044) 275-41-33
E-mail: scherenko5@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 7 вересня 2015 р.